

Людові університети.

Всякого, хто стежить за розвитком новочасних суспільностей, хто інтересує ся найновішою історією, мусить вразити одно: хоч вік сей народив ся серед гуку гармат і серед клубів порохового диму, хоч перебув так много революційних потрясень, зроблено в ній сумирної культурної праці далеко більше, як ві всіх дотеперішніх віках.

Поява ся не є нічим випадковим: вона вяжесть ся тісно і впливає з цілого дотеперішнього, історичного розвитку. Французька революція знищила основи феодального ладу, а рівночасно дала почин до здемократизовання держави, до втягнення в вир політичного життя широких людових мас. Коли з одного боку розширює ся круг ділання держави, то з другого покликанє до політичного життя нових суспільних верств є немов би припливом нової і свіжої крові до старого організму.

Інтересом демократії, що т пер лиш виступила на історичну арену, було оперти ся на як найширшу підставу і коли вона втворила велике число культурних інституцій, то змаганєм її було також, шоби з сих інституцій мав спромогу користати як найширший загаль, а передовсім класи, що доси з далека стояли від заставленої культурними здобутками траневи, бо до неї ристун мали лиш „*beati possidentes*.” Одним із питань, котре хоч і не з XIX в. родом, однак в XIX в. стало як одна з найважніших справ на порядку деннім — се питанє народньої освіти. Цифри видатків на народню просьвіту, що постійно ростуть у бюджетах державних і приватна ініціятива; офіціяльне закладанє шкіл і підпомаганє заложних приватною ініціятивною шкіл і просьвітних товариств; закладанє просьвітних товариств, людова праса

популярні відчити і публікації, се факти і появи кожному відомі із щоденного життя, із стовпців усяких часописей.

Офіційна акція в справі народньої просвіти зводиться майже всюди до справи елементарної народньої школи. Народня школа, що має навчити читати і писати, себто сама формальна сторона просвіти, платня учителів, у французьких громадах навіть поміч дітям незасібних родичів, ось усе, що офіційно роблено в сій справі. Де ініціатива виходила поза сі рамки, там роблено се в інтересі ворожим найелементарнішому поняттю просвіти, як пр. в інтересі винародовлення поневоленої нації пануючою нацією, або в інтересі клерикалів для введення конфесійної школи.

Але само читане і писане, се ще не освіта. Правда, воно дає в руки конче потрібні способи для кожного жадного просвіти. та коли сеї потреби практично не заспокоює ся, стають вони зовсім непотрібні і годі навіть дивувати ся, коли саме читане і писане потім забувається ся.

А тимчасом цілі простори науки лишаються для мільонів людей свого рода заслоненим образом, хоч наука сама невтомимо йде в перед. Для сірої маси вона незвісна, маса нею не интересується і вперед не йде.

Ось тут то являє ся перед освіченою верствою інтелігенції правдива трудність. Чи вірити, що юрба буде в силі обняти своїм нерозвитим умом всі простори людського знання, чи знайде ся у неї належне зацікавлення для питань науки, чи варто взагалі вкладати свою працю в таку справу, чи варто тут робити експерименти? Чи радше може відразу зрезиґнувати зі сього — по думці Ренана навіть досить небезпечного експерименту, настроїти свою ліру під такт Горациєвої оди: *Odi profanum vulgus et arceo* і шріти при її тонах про аристокрацію духа?

І аристократи духа з погордою глядять на юрбу. Шопенгауер у своїй книзі „*Die Welt als Wille und Vorstellung*“ копнув її з погордою, бо між нею і аристокрацією духа більша пропасть, ніж усяка иньша, яку витворює вроджене, ранґа, багатство або кастові різниці.

Фльобер не вірить зовсім юрбі. Франція валить ся в пропасть серед ошуканців і ідіотів і тільки півголовки думають, що світ можна поправити освітою.

Прихильники народньої освіти взяли ся розв'язувати се питання практично. Замість дискусії, чи треба виректи ся ілюзії,

щоби коли вирівняла ся пропасть між людьми освіченими і неосвіченими, почали міркувати, як ширити освіту. Само понятє освіти розширено: зачали під освітою розуміти познайомленє з сучасним станом і з найновішими дослідями всіх наук.

Розв'язка сього питання не була така легка, як би на перший погляд могло здавати ся. Над популяризациєю науки стали працювати просвітні товариства і людова праса, уряджувано відчити. Та все се не давало зовсім додатніх результатів. Друковані публікації мають одну недогоду: виключають демонстрації, річ незвичайної ваги власне при викладах з природних наук. Поодинокі відчити усувають сю недогоду, але мають усе характер чогось випадкового і принагідного. А щоби праця мала успіх, треба постійної праці і систематичного заінтересовування тих самих людей. Як вплив сеї конечности і як проба зарадження їй являє ся інституція зовсім нова, інституція т. зв. люд ов и х у н і в е р с и т е т і в. Мала вона сполучити в собі всі добрі сторони викладу і публікації, а рівночасно систематичним викладом, групуванєм постійної аудиторії на цілім циклі викладів могла своїм слухачам дати нагоду розширювати систематично свій кругозір і витворювати одноцільний світогляд.

Інституція ся розповсюджена досить широко. Перші проби основаня люд ов и х у н і в е р с и т е т і в бачимо майже рівночасно в Англії і в Данії. Оба типи люд ов и х у н і в е р с и т е т і в т. є англійський і данський, хоч вийшли з одного жерела, різнять ся трохи від себе. В Англії справа люд ов о г о у н і в е р с и т е т у тісно звязана з історією університетів, а піонерами і робітниками являють ся самі професори університету. Данські люд ов і у н і в е р с и т е т и натомість передовсім завдячують своє заснованє приватній ініціативі неофіціальних представителів науки. Одним із перших речників сеї справи був звістний реформатор єпископ Грундтвіг.

За сим почином пішли й иньші краї.

На взорець англійських люд ов и х у н і в. з'організовано люд ов і у н і в е р с и т е т и в північній Америці й Бельгії. Також в р. 1896 оснований за почином професорів і доцентів університету в Відні віденський люд ов и й у н і в е р с и т е т пригадує англійські люд ов і у н і в е р с и т е т и організацією викладів, добором прелзгентів, часом прийнятим за нормальний для одного викладу і відносинами до віденського університету. Організація люд ов и х у н і в е р с и т е т і в у Німеч-

чині — дуже поки що в малім числі — і в Швайцарії переводить ся на взір людowego університету віденського.

Польський людový університет ім. Ад. Міцкевича в Львові зорганізований на взір данських. Також добір прелегентів необмежений тут на професорів університету.

Важно буде нам познайомити ся бодай у головних нарисах з історією і організацією сих інституцій в хвилі, коли самі задумемо приступити до організації людowego університету у нас.

Англійські людový університети, university extension, се цілий ряд викладів з'організованих по найріжнійших містах під протекторатом трьох англійських університетів: кембріджського, льондонського і оксфордського. Ті три університети уважають ся для людových унів. митрополіями, вони достарчують прелегентів для викладів, висилають своїх делегатів по місцях, де хочуть оснувати новий центр люд. університету, по місцях де будуть відбувати ся систематичні виклади. Вони врешті, кождий у своїм реїоні, дбають про як найбільшу фреквенцію на виклади і ведуть статистику слухачів.

Викладами інтересують ся дуже широкі круги людности. Як виказують справоздання, число слухачів людových університетів при кожній з митрополій представляло ся ось як:

В центрах університету кембріджського було викладів — кождий в 6—12 лекціях, в рр.: 1873 — 20, 1883 — 63, 1890 — 119; число слухачів у тім самім часі: в р. 1873 — 3.200, в р. 1883 — 7.878, в р. 1890 — 11.301; із сього іспити здавало в р. 1873 — 368, в р. 1883 — 906, в р. 1890 — 1585.

Більше менше в тім самім часі в центрах університету льондонського — їх зачали організувати трохи пізнійше — числа представляють ся ось як: Викладів було в р. 1876/77 — 16, 1886/87 — 62, 1892/93 — 139; слухало викладів в р. 1876/77 — 361, 1886/87 — 5.345, 1892/93 — 13.374, а іспитів здавало з сього: 1886/87 — 547, 1892/93 — 1355 осіб.

Оксфордський університет в тім самім часі виглядає ось як: викладів було в рр. 1886/87 — 67, 1889/90 — 148, слухачів в р. 1886/87 — 9.908, в р. 1889/90 — 17.904, іспити здавало: в рр. 1886/87 — 829, 1889/90 — 927.

Щоби дати докладний і одноцільний образ, вкажу ще, як представляють ся в цифрах відносини сї в однім році. В р. 1890 було всіх центрів при 3 університетах коло 200, а з того прихо-

дить на Лондон 42. Викладів було в сім році 377, студентів 42.312, іспити здало 3.927. Один виклад відбувався пересічно в 9 лекціях. Ці цифри дають наглядний доказ, як широкі верстви населення зацікавлені сею інституцією.

Метою закладання люд. унів. і провідною гадкою, що присвічувала першим піонерам, було подати університетську освіту найбільшійшій верстві. „Маю надію — каже один із членів комісії скликаної в р. 1850 у Оксфордї на нараду над справою реформи університетських студій — що університет отворить свої двері і для вбогих.“ „Ідеальний народній університет повинен розтягати ся рівномірно на весь народ“ — говорить другий член сеї комісії. „Він повинен пустити корінь між найбільшійшими верствами суспільности і видобути з відти нові зароди життя, духової і моральної могутности.“

В тім самім році застановляє ся професор унів. оксфордського Sewell у відкритім письмі до містоканцлера унів. оксфордського, чи не було би можливе розтягнути університет на маси населення, бо цілих мас населення — каже — в мури університету впровадити годї.

Друга кляса, для якої мали бути сеї університети з'організовані, се жіноцтво.

Всі виклади мають на меті образovanje біднійшого населення робітників, ремісників, дрібних купців і жіноцтва; відповідна до сього є й їх організація. Ділять ся вони на виклади пополудневі і вечірні. Пополудневі виклади головню для жінок, що розпоряджають свобідно сим часом; вони становлять 70% слухачів. Але сеї виклади, се досить мале число в загальній сумі викладів; головний комплекс, се виклади вечірні, а сих слухають майже виключно робітники і ремісники.

Зацікавлене робітничої кляси справою викладів дійшло до того, що в північній Англії робітничі товариства взяли в свої руки організацію викладів. Там мінімальне число робітників, що складають аудиторію, доходить пересічно до 500 слухачів — наглядний доказ великого зацікавлення наукою. Перед ведуть гірничі робітники Northumberland-у, котрі на виклади спішають з місць віддалених не раз 6—10 англ. миль. R. D. Roberts у книзі „18 літ істнования university extension“ наводить безліч листів від робітників і подає приміри, з яким запалом робітники ведуть агітацію за університетом.

Не найменше число студентів становлять також народні учителі. І се власне одна з добрих прикмет англійського людowego університету, що він лучить найрізномордніші суспільні верстви на шкільній лавці. Найліпше ілюструють се іспити. При іспитах в однім із центрів оксфордського університету р. 1889 — 1890 відзначаючи свідощтва одержали: народня учителька, студент прав, фабричний робітник і залізничний будник; в другім центрі найліпше здав іспит з політичної економії гірничий робітник, другою була донька посла з того округа.

Товариства робітничі і приватні люди призначають стипендії на заповоги в першій мірі для убогих робітників: 1889 роздано 9 стипендій для учасників з'їзду студентів людowego університету, що відбувають ся що року. З сего одержали стипендії 2 теслі, 2 торговельні субекти, 1 ткач, 1 робітник з корабельних варстатів, 3 народні вчителі.

Один виклад обіймає найменше 6 лекцій. Се головню, що так скажу, було революцією проти англійських звичаїв. У Англії відбувало ся все безліч відчитів, де якесь питанє обговорювано в однім відчиті. Виклади систематичні дають головню сю користь, що збирають постійну публіку, коли тимчасом публіка на відчитах усе припадкова. Первісно метою було давати ряд викладів з одного предмету не дбаючи про звязь з иншими предметами. В найновіших часах старали ся зарадити і сьому недостаткови і ввести систему і деякий певний порядок в угрупованю предметів, сполучити їх у одну органічну цілість. Уможливає таку систематику спеціальне товариство професорів людowego університету.

Другою доброю стороною є витворенє тіснійших взаємин між студентами і професорами. Звичайно професори подають студентам теми до оброблення. Студенти оброблюють сї теми і відсилають професорови почтою, а той звертає їм ті вироби зі своїми увагами на найблизшій викладі.

Один виклад, як сказано, обіймає 6 лекцій. Виклади відбувають ся раз на тиждень або раз на 4 дні. Виклад ілюструє професор рисунками, окказами і т. и. помічними способами. Коли виклади відбувають ся в місці, де є музеї, користують ся професори зборами тих музеїв. Дуже великі услуги віддає магічна ліхтарня. Друковані програми викладів подають не лиш заголовки викладів, але й короткий зміст, реєстр книг, що трактують про се питанє, жерела, цитати і статистичні дані.

По викладі звичайно буває павза, підчас якої забирають ся менше інтересовані; по павзі професор відповідає на питання, пояснює менше зрозумілі точки і роздає теми.

Найбільше число викладів, — як се зрештою можна бачити й на примірах иньших країв, де є людські університети — мають теми з природних наук. Приміром най будуть теми давані до оброблення при іспитах і професорами підчас викладів до оброблення студентам. Теми бувають ось які: Що нам звісно про температуру нутра землі? В коротці вказати, якою дорогою дійшли ми до нинішнього стану знання про се.

Вичислити різниці між чоловіком палеолітичним і неолітичним. Як мож пояснити сю різницю?

Вичислити ціхи осадів у морі з далека від суші, в поблизу берегів, у озерах з керничною водою і в ріках.

Нарисувати полум'я свічки і описати його складові часті. Що стане ся зі свічкою по спаленю? Як уживає ся лампи Деві? Що то є парафіновий олій?

Для чого деякі олії швидко запалюють ся або експлюдують? Як одержувати вапно з вапняка? Різниця між одним і другим.

Не бракує тем і з суспільних наук; з історії приміром були такі теми: Вказати головні причини швидкого розширення Ісламу в східній Азії і північній Африці. Які були наслідки хрестових походів для Європи і для Сходу? Значінє язика і раси в процесі твореня народу.

Такі теми, як прим. пояснити примірами значінє правди в архітектурі; нарисувати план Партеону і вказати, що в ній підпадало найбільше під релігійний і артистичний смак Атенян і н. доказують, що круг духових інтересів у студентів люд. унів. у Англії дуже широкий, що перейшли вони вже зовсім елементарні понятя науки.

Звичайно по скінченю курсу професор оголошує лісту тих, що мають право приступати до іспиту. Щоби набути се право, треба бути на $\frac{2}{3}$ або навіть на $\frac{3}{4}$ викладів і віддати менше більше таке саме число еляборатів. В чотири неділі по кінці курсу відбувають ся іспити перед університетськими властями. Хто здасть іспит з відзначенем, дістає з початком нового курсу нагороду з рук якогось достойника того округу, пр. посла.

Взаємини між звичайним університетом і унів. розширеним затісняють прогульки студентів люд. унів. на старі університети

в Кембрідж і Оксфорд, що відбуваються раз в рік підчас університетських ферій. Такі з'їзди тривають довше або коротше. Перший з'їзд, що відбувся р. 1888 у Оксфорді, тривав 10 днів, а присутніх було на ній 900 студентів. В тім часі читано на університеті короткі виклади з 3—6 лекцій, вечорами проголошували найзнатніші вчені промови про літературу і науку; обговорювано при сій справі адміністративні курси, можливі уліпшення і т. и. Численні стипендії мають задачею уможливити передовсім студентам з робітничкої верстви участь у сих з'їздах.

Як видно зі всего доси сказаного, провід в цій сій справі спочиває в руках університетів. Вони достарчають прелесентів і провідників сих університетів. Професори унів. були першими речниками сеї справи. Що правда, в початку справа видавалась мрією, утопією. Перший реальний проєкт подав лорд Герві з Кембріджа в р. 1855. Він радив, щоби університет у Кембріджі установив 4 вандрівних професорів для природних наук, геології, астрономії і літератури. Кождий із сих професорів був би зобов'язаний виголосити 1 виклад у 20 містах. Кождий виклад складав би ся з 6 лекцій, отже кождий професор прочитав би 120 лекцій, а всі 4 обіхали би 80 міст в році як відпоручники одного університету. Лорд Герві надіяв ся, що й інші університети пішли би за сям приміром і край покрито би цілою сіткою університетських організацій.

З проєктів сих однак не зреалізовано нічого; справа ввійшла на конкретну дорогу аж в р. 1867, коли то професор Стюарт запрошений до відчиту в жіночім товаристві в однім місті північної Англії виголосив не один відчит, але виклад в кількох лекціях.

Виклад сей повторив він у кількох містах, а його метода знайшла зараз застосованє. Виклади зачали множити ся, а відкрите письмо проф. Стюарта до університету в Кембріджі, щоб університети взяли сю справу в свої руки, було лише виразом загального переконання.

В р. 1872 вибрав унів. у Кембріджі комісію для сеї справи; вона запроєктувала урядити університетські курси по методі проф. Стюарта, скоро лише місцеві інституції достарчать на се фондів. З разу видатки покривано з фондів зібраних із оплат за карти вступу. В р. 1876 основано в Лондоні спеціальне товариство для організованя люд. унів., а в виділі засіли делегати з університетів, Кембріджського, Лондонського і Оксфордського. Звичайно

буває так, що де лиш люди трохи заінтересують ся справою основаня люд. унів., там скликають збори, на котрих усе буває відпоручник одного з тих університетів. Збори вибирають езекутивний комітет і збирають підписи людей, що ручать за покритє недобору. По уложеню програми викладів просять відповідних професорів. Кошти удержаня всіх людских унів. виносили в 1890—91 р. 230.000 г., з чого $\frac{7}{8}$ покривають студенти титулом вписового і т. и. Головна рубрика, се плата професорам за виклади. Видатки пр. центрів льондонського унів. виносили в 1892—93 р. 54.000 гульд., а з сего припадає на платні професорів 40.000 г.

На сей взорець зорганізовано людські унів. в Бельгії і північній Америці. В Бельгії заложено в р. 1893 вільний університет у Брукселі. Прелєгентами можуть тут бути лиш ті, що мають право викладати на університеті. В р. 1893—94 уладжено 12 викладів по провінціональних містах. Університет в Леодіум зорганізував також виклади для свого району. Викладають ся предмети з обсягу медицини, гігієни і соціольогії.

Як бельгійські, так само й північно американські унів. людські з'організовані зовсім на взірєць англійських. Кожда з союзних держав організує такі унів. для себе. Де-не-де удало ся організаторам здобути навіть урядову підпомогу, пр. у державі Нью-Йорк одержано субвенцію в висоті 10.000 доларів.

Зовсім відрубний тип від унів. англійських як що до авдиторії, так і що до способів організації мають людські унів. в Данії. Данія — країна мала, людности всего ледви $2\frac{1}{2}$ міліона. З сего випадає на Коненгагу коло $\frac{1}{2}$ міл., решта — се сільське населенє. На $2\frac{1}{2}$ міліона населеня мала Данія до 1895 р. 66 людских унів.

Люди з висших сфер дивлять ся на ті інституції коли не прямо ворожо, то зовсім байдужо. В Англії прим. донька славного Гледстона розділяє між робітників стипендії, щоби їм дати спримогу брати участь у з'їздах людских унів.; у Данії сього не знайдемо. Та про те ся інституція розвинула ся тут гарно. Оснований 1843 р. перший людський університет у Редінгу дав наглядний доказ, що се інституція потрібна і позиточна. В міру розвитку університетів меншають і упередженя, а від недавного часу виплачують з каси державної люд. університетам суму 180.000 корон річної запомоги.

Вже з характеру населення ясно, що організація данських люд. унів. мусить бути зовсім інакша як англійських, бельгійських і американських. Там подавано науку міським робітникам, тут сільській людині. Та се ще не все. В Англії професори університету були першими піонерами гадки люд. унів., тут усі офіційні круги стояли ворожо. Натурально, що коли тут університети не мають так широкої інґеренції, як у Англії, то і виклади на люд. унів. не є тут спеціальністю університетських професорів. Професори унів. викладають тут не як професори, а як люди науки, але львина часть праці коло викладів як і в загалі коло розвою публичного життя в Данії припадає університетським студентам. Тут люд. університети мають більше характер школи. Кожний рік має 2 курси: 6-місячний зимовий призначений головню для хлопців і 4-місячний літний для сільських дівчат. Деякі унів. не відрізняють окремих курсів для хлопців, а окремих для дівчат; наука відбуває ся разом.

Студенти мають у школі мешканє і харч; діти бідніших селян живуть на державний кошт. Кожний звичайно ходить на університет кілька семестрів з ряду. Всі студенти бувають менше більше в віці від 18—25 літ. Студенти видають звичайно свій власний писаний дневник, що його самі заповняють. Що тижня збирають ся на наукові сходи, де ведуть дискусії над найрізномороднішими питаннями, пр. жіноче питанє, різні соціолоґічні питання, нерас зовсім абстрактні пр. республіка чи монархія; і т. н. Предметом викладів є природні науки, соціолоґія, рільництво, історія і навіть реліґія.

З кінцем кожного року відбувають ся річні збори, що тривають 3—4 дні, а кожного дня буває 3—4 виклади. Вечерами відбувають ся основні дискусії, якими дуже інтересує ся загал дооколичних селян і селянок, що навіть беруть дуже живу участь у дискусії. Ніде може не дасть ся так наглядно оцінити користий, які приносять люд. унів., як у Данії. Те, що 10.000 молодіжники рік річно вислухує кількомісячні виклади, не може не мати впливу на просвітний рівень народу. Пів столітя такої праці, і Данці стали народом справді широко освіченим. Людність убога з початком сього віку, нині причисляє ся до найзасібнійших на сьвіті; данський селянин не має собі рівного на всім сьвіті що до засобу знання і інтеліґенції. Зацікавленє письменством покаже се найкрасше. В Данії, краю з 2½ мільоном людини, виходять два

ілюстровані тижневики, з котрих кождий має 70—80.000 передплатників. В р. 1894 вийшло 1188 нових книжок, на се 337 белетристичного змісту. Кожде провінціональне містечко має бодай один дневник. Крім того виходить много періодичних письм, а ві всіх тих письмах переважну часть статей пишуть самі селяне. Не дивниця, що норвегський писатель Бьєрнсон назвав данських селян найпросвіченішими на світі.

Віденський людвий університет зачинає здобувати собі що раз більшу славу. Став він взірцем для організації таких самих інституцій по цілій Німеччині, Австрії, Швайцарії та Угорщині. Організація його дуже подібна до організації англійських університетів. Як у Англії так і в Відні почин до заснованя люд. унів. дали університетські професори. Як у Англії так і в Відні прелєгентами є лише професори і доценти університетські. Як у Англії так і в Відні університет є властивим покровителем викладів. Так само в Відні як і в Англії прийнято за нормальний виклад у 6 лекціях. В кінці при організованю викладів на провінції Віденці придержують ся тих самих норм, які витворили англійські люд. університети. Натомісь ріжнить ся віденський люд. унів. від англійських своїм більше локальним характером, бо коли головну ролю в Англії грають центри поза університетськими містами, в Відні робота досить зьлокалізована, а Bericht люд. унів. з р. 1896—97 навіть з досить великою резервою говорить про виклади на провінції.

Також інакше стоїть справа з покритєм коштів викладів. У Англії всі майже кошти ($\frac{7}{8}$ ч.) покривають самі студенти титулом вписового, а також иньші приватні датки, натомісь у Відні головну рубрику приходу чинить міністерська субвенція.

Історія основаня люд. унів. в Відні починає ся в р. 1893. В сім році 37 звичайних професорів університету і 16 доцентів вручило унів. сенатови меморандум, у котрім виказувано потребу основаня люд. унів. в Відні і жадано вибору комісії для випрацюваня статута. Мотиви, які сей збір предложив сенатови, були дуже розумні і переконуючі. „Передовсім треба заспокоїти потребу просвіти у людей, що по скінченю народньої школи не мають спромоги осьвічувати ся.“ Як наглядний доказ потреби такої інституції вказано на т. з. Volksbildungsvereine, що при найліпших інтенціях і найенергічнійших змаганнях не в силі заспокоїти сих потреб. Вказано дальше на англійські людві унів., на велике число людей охочих і здібних викладати і висловлено на-

дію, що колиб університет узяв провід у свої руки, запевнило би се справі успіх, бо з одного боку провід університету дав би достаточну запоруку про наукову вартість викладів, а з другого можна би напевно числити на субвенцію з міністерства просвіти, якої треба зажадати в висоті 6 000 зр.

Сенат узяв під розвагу се письмо і скликав комісію зложеною з професорів університету для уложеня статутів. Внесено до міністерства уложений проф. Менгером статут і по затвердженю його міністерством почали ся виклади в р. 1896. Міністерство уділило також люд. унів. субвенцію в сумі 6.000 зр. На основі сього статута з'організоване товариство викладів для людю стоїть в як найтіснішій звязи з університетом. Виділ його складає ся з 11 членів, з того голову, заступника голови і 4 виділових вибирає з поміж університетських професорів академічний сенат, а решту виділи: виділ філософічний вибирає 2 відпоручників, иньші виділи по 1. Завідував усіми справами люд. унів. аж до р. 1897 сам ректорат, головно з огляду на кошти сполучені з креованєм сталої посади секретаря. Від р. 1897 має люд. унів. свойого окремого платного секретаря, а є ним один із приватних доцентів.

Ректорат сповняє свої обовязки дуже совістно. Видавані рік річно заходом ректорату університету справозданя є наглядним сього доказом. Совістне збиранє статистики і основні справозданя, се не мала заслуга. Та сям не обмежуєть ся ректорат; він старає ся не лиш побороти адміністраційні трудности, але рівночасно вводить деякі зміни і в способі викладів. Прелегенти з'обовязані по скінченю викладів подавати справозданя, свої уваги і вражіння з викладів. В р. 1896/7 спросив ректорат усіх прелегентів для обговореня справ люд. університету. По обговореню справ з доцентами видав для прелегентів таку інструкцію: „Комітет для людювих викладів унів. почуває ся до обовязку з огляду на новість справи і на незвичайні трудности в переведеню перенятих пп. доцентами обовязків подати сих кілька уваг в надії, що вони будуть вказівкою, якою буде можна покористувати ся при викладах і науці.

„Коли виклад має принести користь, мусить бути передовсім ясний. Прелегент не сьміє думати, що його слухачі мають уже які небудь відомости з викладаної науки, не повинен уживати чужих слів анї технічних термінів, поки не в силі їх вияснити.

Треба старати ся навязати виклад до звістних слухачам подій із щоденного життя.

„Прелеґент мусить говорити свобідно, щоби піддержати конечний контакт між професором і студентами, щоби мав змогу кожду часть свого викладу застосувати до здібностей своїх слухачів. Він лиш тоді може вимагати, щоби публіка слїдила за розвитком його провідних думок, коли ті думки виведені льогічно і ясно, а сам предмет цікавий. Не може отже спустити з ока по-важної наукової ціли для того, щоби викликати чисто поверхове зацікавлене через накопичуване наудатних порівнянь або неояснених демонстрацій.

„Програма викладу, яку кождий слухач перед викладом повинен дістати до рук, має йому облегчувати зрозумінє предмету і дати спромогу дальше зацікавити ся предметом викладу.

„Пів години науки, що має слїдувати по викладі, повинно помагати до навязання тіснійших взаємин між студентами і професором. Професор повинен старати ся осьмілити несьмілих студентів завдаючи легкі питання, на які мають відповідати охочі студенти. Він повинен також старати ся наклонити слухачів, щоби самі його запитували про менше зрозумілі части викладу і дбати про се, щоби слухачі відповідали йому письменно. Питання повинні відносити ся до програми, що є в руках кождого слухача. Таким робом повинна півгодинна наука помагати і заохочувати до дальших самостійних студій.

„Нехай жаден прелеґент не думає, що зі скінченням викладу скінчила ся його місія; дійсна часть праці, се особисті зносини зі студентами, що повинні з'індивідуалізувати і поглибити науку. Для успішної праці найважнійше докладне пізнанє аудиторії, щоби дійти до підвалин успішного навчання — довіря учеників.“

І тут прийнято правило, що один виклад відбуваєть ся в 6 1½ годинних лекціях. Виклади в меншім числі лекцій відбувають ся часами на провінції; в Відні може бути виклад в 1 лекції лише тоді, коли се вступ до звичайного виклада в 6 лекціях. Такий вступний виклад виголошує звичайно професор університету; за сим викладом іде звичайний виклад у 6 лекціях, що його читає доцент.

Один курс викладів складав ся в Відні в рр. 1895/6, 1896/7 і 1897/8 з трьох серій викладів: перша серія в падолисті і грудні, друга в січні і лютім, третя перед Великоднем.

В р. 1898/99 курс складав ся з 4 серій викладів: перша в жовтні і першій половині падолиста, друга в другій пол. падолиста і в грудні, третя в січні і в першій пол. лютого, а четверта в другій пол. лютого і в марті.

Збільшене число викладів дасть пояснити ся збільшенем числа викладових днів у тижні. Давнійше викладано лише вечером у будні, тепер зачали крім сього викладати в неділю з полудня. Справозданє за перший рік підносить рівночасно гадку, що инші австрійські університети повинні мати перед очима діяльність англійських унів. і за їх приміром основувати людські університети. Діяльність від. університету розтягала ся в першій році виключно на Відень; викладів було в усіх трьох серіях 58.

Другий рік обіймає також 58 викладів у Відні, а крім сього один виклад у 6 лекціях у Бадені під Віднем. Дальше розширюване викладів на провінцію не йде. Університетський виділ робить се залежним не лише від забезпечення через приватні сторони чи корпорації покриття всіх видатків університету на виклади, але і від уділення субвенції від сойму Долішньої Австрії. В третім році 1897/98 відбуло ся в Відні викладів 70; крім сього на провінції 1 виклад у 6 лекціях в Лубні (Leoben), 3 в 6 лекціях у Берні Мор., 1 у 6 л. у Фльорісдорфі. Рік 1898/99 приніс не лише побільшенє числа викладів у Відні (71), але й на провінції. Викладано в Берні (3 виклади), в W. Neustadt 2, у Лізінгі коло Відня 1, в Кремсі 1. Місцевість Фльорісдорф втягнуто до віденського округу. Рік сей приніс дуже гарний дарунок для універс.: сойм Дол. Австрії вставив у свій бюджет суму 1.000 гульд. на субвенцію для люд. університету.

Як видно з чисел, виклади відбувають ся майже виключно в Відні. Тут мають вони під руками всякі прибори, а надто безплатно просторі льокалі. Майже половина викладів відбуває ся в саях різних університетських інститутів, друга половина в міських будинках, кілька викладів по школах середніх і народніх. Рада мійська не лише відступає свої льокалі безплатно для люд. унів., але навіть своїм коштом осьвічує і обслуговує ці льокалі. Тож певна річ, що сегорічна постанова віденської мійської Ради, що відмовляє люд. університетови мійських льокалів на викладові салі, є для унів. поважною перешкодою до успішного дальшого розвою.

Прелеґентами по статуту повинні бути самі університетські доценти, хоч не виключена можливість, щоби прелеґентом був хто небудь з поза університету. Однак із сего застереження доси не роблено ужитку. Викладають самі доценти унів. (сим іменем обіймаю всіх як профес. так і доцентів). В р. 1898/99 викладали також 2 професори і 3 асистенти політехніки. В першій році існування унів. викладали самі доценти світських факультетів; від р. 1896/97 маємо надто теологічні виклади, а власне в р. 1896/7 були 2 виклади, в дальших роках по одному. Гонорар виплачувано за виклади досить значний; за годину викладу платять пересічно 10 г., то зн. за один виклад у 6 лекціях 60 г.

Аудитория, перед якою приходиться викладати, дуже різнобарвна. На викладах з історії штуки і літератури, а також на тз. самаританських курсах про догляд хорих, про ліченє дітей, бувало много пань. Взагалі участь жінок у перших трьох літах від р. 1895—1898 була 28·3%. Коли брати на увагу вік слухачів, то майже ціла аудитория складала ся з осіб в літах 15—40, з тих знов найчисленніше заступлений був вік від 21—30, бо було таких слухачів 41·2%.

Однак найцікавіше тут, як котра суспільна кляса була заступлена на викладах. Докладно се означити дуже трудно. Зараз першого року заряд унів. люд. жадав, аби при вписах подавано докладні дати про студії, які дотепер відбував слухач і про занятє; але як того року, так і найблизшого, хоч змінено спосіб збирання сих інформацій і замість випитувати слухачів, доручувано кожному карту з відповідними рубриками до виконення, показало ся, що деякі рубрики на бланкетах виконувано дуже нерадо, а власне попереднє образованє (Vorbildung) і занятє (Beruf).

Та хоча справоздання виразно підносять неохогу подавати дані про занятє у низших верстов, так що 25% слухачів з невиконеною рубрикою занятя можна вчислити на певно до кляси робітничої, навіть в числі виконених бланкетів число слухачів з робітничої кляси представляє поважний, бо пересічно 47·7 процент. І що найцікавіше: коли в рубриці, що обіймає всі инші заводи, пр. учителів, писарів, молодіж середніх шкіл і університетську разом, число слухачів зменшає ся (з 60·4% в р. 1895 зменшило ся в р. 1896 на 48%), число слухачів робітників побільшило ся (з 39·6% на 52%) і росте постійно. На се вказує також евіденція карт вступу проданих робітничими організаціями

своїм членам: в р. 1896 продано таких карт 1907, в р. 1897 — 2091, а в р. 1898 — 2338. Приростом слухачів з робітничої класи вирівнує ся убуток слухачів з інтелігентних верств. З поміж робітничої класи знов найбільший процент слухачів виказують найліпше з'організовані фахи. Процент друкарів найбільший, по них ідуть робітники з фабрик металів, професіоністи і т. д. З'організоване четвертої серії викладів мало на меті втягнути на виклади також нез'організованих робітників. Робітничим організаціям робить заряд ріжні полекші, пр. передає їм карти вступу по половині ціни.

Із сеї аудиторії прелєгенти зовсім вдоволені. Всі одногласно хвалять її за взірцеве поведене і увагу. Кожний підносить також повне зрозумінє предмету викладів, що найліпше пізнає ся з питань. Треба навіть приготувати аудиторію до завдання питань: з початку се дуже тяжко. Вражає тут власне те, що робітники мають о много більше охоти завдавати питання і давати відповіді, як інтелігентна верства. Найбільше питань сипле ся при нагоді демонстрацій і наукових екскурзій устно; з природних наук подає много слухачів питання на письмі, на які по викладі відповідають або охочі слухачі, або сам доцент.

За основу при уложеню пляну наук не брали тут під розвагу поділу наук після філософічних категорій, лише поділено науки на отсі групи: 1. природну 2. медичну 3. історичну 4. літературу і історію штуки, 5. правничу.

За час від 1895 — 98 р. було всіх викладів 186, а з сего з природної групи 51, з медичної 44, з історичної 46, з літератури і іст. штуки 26, з права 19.

Не всі виклади були для слухачів однаково інтересні, тож і не однакова фреквенція була на всіх викладах. 64.3%, значить, більша половина слухачів, буває на природничо-медичних викладах. Із сеї групи найбільшим числом можуть похвалити ся курси теоретичної медицини, бо на викладах бувало пересічно по 190 людей, головно на викладах анатомії, потім науки природно-технічні і природні в тіснійшій значіню. Тут знов найбільше слухачів стягала астрономія. Атракційною точкою були в значній мірі демонстрації. Заповідженє що, виклад відбуде ся з демонстраціями, що буде уживати ся скіоптикону, стягало много більше число публіки на виклади, як бувало на иньших викладах.

Та годі не прийти до пересвідчення, що й самі ті предмети більше інтересували публіку, ніж иньші.

Коли взяти на увагу участь самої робітничої класи, то процентів відносини трохи змінять ся. Показує ся, що наслідком великого зацікавлення робітничої класи природними науками ся група. виказує так велику фреквенцію. Характеристичне також те, що робітників дуже мало інтересують виклади про штуку, літературу і історію штуки, хоча число публіки тут буває до-ить значне. Інтересує ся сими викладами головно інтелігенція і шкільна молодіж. Натомісь горнуть ся робітники до викладів про новійшу історію, від котрих сторони інтелігентна публіка. Коли брати під увагу лиш фреквенцію робітників, сї виклади що до чисельности займають друге місце.

Вступ на виклади треба оплачувати. Карта вступу на 1 курс коштує корону, члени робітничих організацій платять лиш половину. До сеї оплати за карти вступу привязує заряд дуже велику вагу, бо досвід показав, що безплатні курси не в силі зібрати поважної і справді заінтересованої публіки.

Зрештою доходи з продажі карт вступу становлять досить поважну позицію в рубриці доходу. В р. 1898/99 дохід сей виносив 4007 г. 90 кр. На решту доходів складає ся субвенція від мін. освіти в сумі 7000 г., добровільні датки в 1898/99 р. 3987 г. Загалом усіх доходів в тім році було 22.597.62, а видатків 14 290.84; а з сего 8358 г. пішло на гонорар для прелєгентів.

На взір віденського університету стали організувати людів виклади і иньші університети. Першим був унів. у Інсбруці. Основано там людвий унів. в р. 1897, так само як у Відні в формі товариства опертого на статутах. І тут виділ вибирає університет, а власне факультети вибирають 5 людей. Викладів у 1897/98 було дві серії: одна з 6, а дві по 9 викладів. В р. 1898/99 були дві серії по 4 виклади. Викладів у 6 лекциях було 6, решта в 1—4 лекції. Слухачів у першім році було 5363. Викладали професори університету безплатно. Карта вступу на виклади у 6 лекциях коштувала 1 корону, на поодинокі лекції 10 кр. Міністерство просвіти підпомагає сей університет субвенцією 1.000 г.

Другий люд. унів. на взір віденського основано в р. 1898 при чеськім університеті в Празі. Уряджено там в сїм році 7 викладів, кожний в 6 лекциях. На викладах сих було слухачів 919

за оплатою вступу. Карта вступу на один виклад коштує 1 кор. Міністерство уділяє тут річно субвенції 3000. Близших даних про аудиторію не подають справоздання сих університетів.

Зорганізовані в р. 1898/99 за ініціативою професорів університету при помочи стирийського просвітнього тов. і вімецького Sprachverein популярні виклади в Градци не дістали доси жадної міністерської субвенції. Видатки покривали оба згадані товариства і заходом їх уряджено в протягу 1898/99 р. 3 виклади кожний у 3 лекціях в Градци, 3 вик. по 2 лек. в Лубні, 3 вик. по одній лекції в Марбургу і 1 вик. у 2 лекціях і 1 відчит у Кіндбергу. Вступ на 6 викладів коштував 1 корону. Справоздане підносить, що найбільша часть слухачів рекрутує ся з робітничої кляси.

Коли від сих гарних картин звернемо взір наш на Галичину, то побачимо не надто блискучі здобутки. Жаден може край не потребує широкої просвіти так дуже як Галичина. Данія відродила ся завдяки діяльності людських університетів. Піднесене умового рівня галицького селянства могло би дати почин до відродження Галичини. Характер населення Галичини вказує на се, що одинока дорога, якою тут повинна йти освіта між народ, се дорога систематично зорганізованих викладів про всі галузи людського знання.

Та в Галичині приватна ініціатива випередила акцію університетів. Акція університету львівського в справі людських популярних викладів прийшла за пізно, коли приватною ініціативою основано вже інституцію універс. людського, зорганізовано виклади, стягнено аудиторію, словом поборено перші труднощі. Акція професорів львівського університету іде не так, як на віденьським і иньших унів. виключно для ширення просвіти, але в першій мірі для боротьби з університетом людським ім. А. д. Міцкевича. Ся боротьба зорганізована в формі розширеного університету має бути продовженням сеї акції, що її вела через цілий перший курс викладів у марті і цвітні мин. р. клерикальна праса. Чи інституція зорганізована для борби з просвітою потрапить устояти ся на висоті своєї задачі, чи буде в силі подавати своїй аудиторії правдиву, нефальшовану науку, сего не беру ся рішати.

Та з сього одного можна зміркувати, що відносини, серед яких має працювати польський людський унів. ім. Міцкевича, да-

леко менше користні для його розвою, ніж по иньших краях. І справді люд. унів. ім. Міцкевича не лише не дістає жадної субвенції, але не дістав навіть льокалів нар. шкіл на викладові салі. На внесену до шкільної окружної ради просьбу про такий дозвіл відповіла Рада шкільна краєва не лише відмовно, але навіть обіжником заборонила молодіжи середніх шкіл бувати на викладах люд. університету.

Перші початки в сьому напрямі були зроблені в Галичині в р. 1896 з'організованем популярних викладів у тов. робітничім „Sila.“ В р. 1897 польський писатель Фельдман підніс сю справу в *Dzienniku krakowskim*, а рівночасно „*Koło Towarzystwa Szkoły ludowej*“ у Кракові урядило цілий цикл популярних викладів. Дальшим кроком була піднесена польською університетською молодіжю гадка оснувати окреме товариство для устроювання популярних унів. викладів. По затвердженю міністерством статута забрався комітет до праці і 19 лютого зачали відбуватися виклади. Перший сей курс викладів скінчився в половині мая.

Вже з історії оснвання сеї інституції видно, що вона різниться від ун. люд. англійських і віденьського. Замість акції університету маємо тут приватну ініціативу. Також треба було тут зрезигнувати і з обмеження привілею викладів на самих професорів університету, що і так має на собі плятні кастовости. Сі два моменти зближають сю організацію до організації данських люд. університетів. Зближають їх також задачі, які поставив собі заряд.

„Робітниче населенє мійське, більше вразливе і більше розбуджене — говорить заряд у своїм органі „*Wiedza dla wszystkich*“ — наслідком сього з'уміє лїпше оцінити сьвітло науки, піддержити по містах центри просьвіти, а з відси діяльність унів. люд. буде чим раз дальше розширяться по селах. Мусимо отже діяльність нашу тимчасом обмежити на міста. Однак ми вповні сьвідомі сього, що коли люд. унів. має мати значіне для розвою життя в Галичині, мусить свою діяльність розширити на село.“

Поки що пробою розширення круга ділання людого унів. був цикл викладів з природних наук, виголошений львівськими прелеґентами в Станіславові і Перемишлі, а крім того один виклад у Отинії.

Викладів у Львові було 17 в 75 лекціях. Нормою прийнято виклади в 6 лекціях. Однак лиш 8 викладів відбуло ся в 6 го-

динах. Решта в 7, 5, 4, 3, а навіть один у 1 годині. Викладано вечерами в будні, а також і в пополудневих годинах у дні св'яточні. Статистика слухачів викладів, ведена зарядом, виказує св'ітлі, ба навіть зовсім несподівані результати. За час сього курсу слухало викладів 3679 слухачів. У Відні в першій серії викладів в р. 1895/6 було лише 2557 слух., хоч викладів було 24, а відбувалися в часі для викладів найвідповіднійшим у осінніх місяцях.

Так само користні результати представляє обчислене після суспільних клас. Робітнича класа становить 44% заг. числа слухачів. Тимчасом у Відні участь робітничої класи в першій році викладів не перевищала 39%.

На сю фреквенцію вплинула мабуть та обставина, що виклади відбувалися переважно в льокалях робітничих товариств, крім сього в льокалю товариства студентів Zjednoczenie, в однім винаймленім льокалю, а також у одній салі на політехніці.

За вихідну точку при укладанню програми викладів прийнято поділ науки після категорій Стенсіра на природні науки, суспільні і гуманістичні і викладано по тому плану. На групу природних наук випадає 8 викладів у 42 лекціях, суспільних наук 4 у 24 лекціях, гуманістичних наук 5 у 20 лекціях.

Найбільше інтересували аудиторію природні науки, на які вчалося 44%, суспільні науки з 26%, а в кінці гуманістичні науки з 22% слухачів. Виїмково популярними, власне між робітниками, були два виклади з історії: іст. французької революції і іст. селян у Польщі; 30% робітників, що слухали викладів, слухало власне сих викладів.

Прелесентів оплачувано по 3 злр. за лекцію місці, а по 5 злр. коли їздили на провінцію. Сума видатків на оплату прелесентів виносила 264, а загальна сума розходу 651 злр. 20 кр.; загальна сума приходів була: 1047 злр. 97 кр. На се вложили ся головню добровільні датки в сумі 767 злр. 51 кр. і оплати за карти вступу 209 злр. 6 кр.

Сї успіхи польського людого університету мусять передо всім бути для нас наукою, що і в Галичині крайня пора серіозно заняти ся просвітою простого люду, а надто повинні бути імпульсом і для нас, зачати працю в тім напрямі.

Охочі до освіти робітники Українці тепер у великих містах, а потім і в місточках мусять шукати її там, де її будуть давати,

а коли не знайдуть її на своїй рідній мові, будуть просвічатися на чужій. І навіть так необхідно кожна річ, як ширене просвіти, буде сполучене з польонізацією української людности і то з вини нікого иньшого, а тільки самої української інтелігенції, коли вона не дасть тій людности просвіти на її рідній мові.

Та абстрагуючи від діяльности польського люд. універс. годі не набрати пересвідчення, що нам конечно думати про основане подібної інституції у нас. Не треба бути ідеологом, що мрів би про заповнене університету купами простого народа; питане народньої освіти, се питане, від якого у нас мусять починати ся всі змагання на всіх полях публичної діяльности. Дати просвіту цілій мужицькій і робітничій класі, зробити її через се здібною до живої участі в публичнім житю, значить у нас більше, як у других народів. Ми не маємо жадних иньших клас, що виборювали би права нації, хоч би для своїх класових інтересів. У нас публичне житє аж тоді поплине ширшим руслом, коли будуть просвічені найнижші суспільні класи. Справа просвіти сих клас, се справа істнованя цілої нації.

До того ще, коли справа просвіти в Галичині стоїть загалом лихо, то спеціяльно для нас стан її ще більше некористний, як для Поляків. Навіть коли возьмемо під розвагу нар. школу, то переконаємо ся, що вона зовсім не дає пожаданих результатів. Зріст нар. шкіл від 1868—98 р. побільшив, що правда, загальну суму українських шкіл у Галичині, але коли взяти під розвагу рівночасний приріст людности, то покаже ся, що число шкіл радше поменшало, ніж приросло. А в тім нар. школи не просвіта. До сього переконання дійшли вже народи, що мають нар. школи взірцево з'організовані і метою тих шкіл лиш освіта, а не пропаганда. Навіть популярні видавництва і відчити, що їх відбуває ся велике число в Англії або у Відні, показали ся там зовсім не вистарчаючі. У нас відчитів для народу майже не буває, патріотичні промови, що їх проголошують патріоти при отвореннях читалень, сьмішно навіть класти в рахунок, коли мова про справу просвіти, бо се звичайно пусті фрази, що в найліпшій разі порушують чуते, але не збагачують засобів знаня. Лишає ся діяльність просвітних товариств, людової преси і т. и. Та де лише зачали думати про просвіту серіозно, там прийшли до пересвідчення, що книжки, брошури і всякі иньші публікації можуть принести велику користь

людям, що здобули собі вже елементарну просвіту, але такої просвіти самі не дадуть.

Справа нар. освіти не може і у нас іти иньшими дорогами. Наш селянин — се признають усі — незвичайно талановитий. Доказів на се дав він безліч, як у невичерпаних скарбах усної словесності, так і в тім, що стільки визначних талантів вийшло з під мужицької стріхи. Кільканацять літ праці над його просвітою, але праці веденої програмово, з ясно витиченою метою, а наша країна заняла би коли не одно з перших, то певно не остатнє місце між культурними народами. Тільки сю просвіту треба би трактувати справді серйозно.

Житє селянина на селі в ненастанній стичности з природою насуває йому цілий ряд питань, що на них відповідають природні науки. На всі ці питання треба дати відповідь основну, що вказала би селянинові нинішній стан науки про ці питання. Відповідь така мусіла б обняти цілий цикл викладів зі всіх галузей природничих наук; почавшу від елементарних понять хемії, а скінчивши на питаннях з практичної медицини все мусить бути виложено ясно і приступно, а рівночасно строго науково, з одним змаганням — сказати чисту правду, без закривання або тушовання чого небудь. Питань найбільше зложених і найтрудніших не можна оминути, навпаки, обов'язком прелегентів буде вияснити їх.

Другий цикл викладів мусів би обняти суспільні науки. Житє політичне кладе на деннім порядку безліч справ, де селянин покликаний забирати голос; до зрозуміння сих справ треба йому подати відомости з історії, історії культури, з економії і права, треба в загалі викладів з різних галузей соціології.

Се, думаю, головна схема, яку мусить ся взяти за вихідну точку при укладаню програми викладів. Річ в тім, чи будемо в силі з'організувати люд. університет і як його з'організувати в практиці.

На перше питанє, думаю, з чистою совістю можна сказати: так. Правда, що природників спеціалістів у нас не много, та коли сі, що кваліфікують ся на прелегентів люд. університету, не відмовлять своїй помочи, то вже в першій курсі з природних наук буде стільки викладів, що зовсім відповість першим потребам. О много ліпше стоїть справа з прелегентами з групи суспільних наук. Трудніша справа — покритє коштів викладів. Ми мусимо без'умовно бути обмежені на наші власні грошеві засоби. Нема що думати навіть про яку субвенцію. Та й то ще справа не пред-

ставляє ся дуже чорно. На перші видатки удало ся вже нам — українській молодіжи — роздобути коло півтора гульт. без збирання складок. Дальші кошти можна би покривати зі вкладок, плат за вступ на відчит і т. и.

З характеру укр. людности в Галичині виходить, що університет буде мусіти діяльність свою розтягнути в першім ряді на села. Викладів ві Львові не буде багато. В більших селах і менших місточках мусимо потворити центри і там викладано би протягом осінніх і зимових місяців предмети обняті програмою викладів. Викладовими днями повинні бути пополудня в неділі і греко-кат. свята.

Досвіди в історії всіх дотеперішніх людских унів. вказують, що треба би уживати як найбільшого числа світляних образків, як найбільше демонстрацій.

На оплату льокалів видатки були би дуже малі, бо коли б навіть ради шк. місцеві відмовили нам нар. шкіль на виклади, дістанемо до розпорядження льокалі читалень тов. Просвіти і громадських урядів.

Я твердо переконаний, що коли суспільність лиш трохи зацікавить сею справою, коли pomoже лише ввести в житє сю інституцію, успіхи будуть як найкращі. Кільканацять лїт такої праці принесє цілковите відродженє української нації в Галичині, дасть імпульс до величезного припливу інтелігентних сил, здібних до культурної роботи.

Мусимо лиш мати все на прикметі, що коли кличемо селянську масу допомагати нам у боротьбі за український, університет мусимо зблизити сю масу до науки. В хвилі, коли хочемо ставати в ряді культурних націй, мусимо передовсім просвітити нашу темну масу. Відроджена просвітою Галичина стане правдивим духовим центром усеї України і коли наш селянин дорівнає освітою данському селянинові, тоді буде дуже близьке порішення і справа свободної і незалежної України.

Евген Косевич.

